

Zgodovinski časopis

HISTORICAL REVIEW

ZČ | Ljubljana | 76 | 2022 | št. 3-4 (166) | str. 281–565

Rajko Bratož, *Hieronymus als Zeithistoriker. Sein Blick auf die Krisenerscheinungen und auf den Untergang des Imperium Romanum* • Maurizio Levak, *Kasnoantičke ostave novca u Istri kao odraz sigurnosnih prilika na prostoru između Panonije i Padske nizine* • Janez Höfler, *Razmisleki ob novi monografiji o Turjaškem gradu in Turjačanih* • Gašper Oitzl, *Železarske skupnosti na Kranjskem v poznem srednjem veku* • Lucija Zala Bezljaj, *Religija in politično v ancien régimeu* • Ivan Smiljanič, *Javni spomin na ustreljene na Suhem bajerju v Ljubljani* • Jelka Piškurič, *Priseljevanje v Slovenijo s področja nekdanjih jugoslovanskih republik v času socializma in njegov odmev v javnost* • Oskar Opassi, *Spolne vloge v samoupravnem delavskem tisku: primer glasila kolektiva Delamaris 1974–1990* • Peter Mikša, *Jure K. Čokl, Slovensko osvajanje osemstisočakov (1975–1995)*

GLASILO ZVEZE ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

Mednarodni uredniški odbor: dr. Kornelija Ajlec (SI), dr. Tina Bahovec (SI),
dr. Bojan Balkovec (SI) (tehnični urednik), dr. Rajko Bratož (SI),
dr. Ernst Bruckmüller (AT), dr. Liliana Ferrari (IT), dr. Ivo Goldstein (HR),
dr. Žarko Lazarević (SI), dr. Dušan Mlacović (SI) (namestnik odgovornega
urednika), dr. Božo Repe (SI), dr. Franc Rozman (SI), Janez Stergar (SI),
dr. Imre Szilágyi (H), dr. Peter Štih (SI) (odgovorni urednik), dr. Marta
Verginella (SI), dr. Peter Vodopivec (SI), dr. Marija Wakounig (AT)

Za vsebino prispevkov so odgovorni avtorji, prav tako morajo poskrbeti za
avtorske pravice za objavljeno slikovno in drugo gradivo, v kolikor je to
potrebno. Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in
navedbo vira.

Redakcija tega zvezka je bila zaključena 30. septembra 2022.

Prevodi: Saša Mlacović (angleščina, nemščina)

Oblikovanje in oprema: Vesna Vidmar

Sedež uredništva in uprave: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani,
Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija, tel.: (01) 241-1200,
e-pošta: info@zgodovinskicasopis.si; <http://www.zgodovinskicasopis.si>

Letna naročnina: za leto/letnik 2022: za nečlane in zavode 32 €, za društvene člane 24 €,
za društvene člane – upokojence 18 €, za društvene člane – študente 12 €.
Cena tega zvezka v prosti prodaji je 16 € (z vključenim DDV).

Naročnina za tujino znaša za ustanove 45 €, za posameznike 35 €
in za študente 25 €.

Plačuje se na transakcijski račun: SI 56020 1 000 12083935
Zveza Zgodovinskih društev Slovenije, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana,
Slovenija
Nova Ljubljanska banka, d.d., Trg Republike 2, 1520 Ljubljana LJBASI2X

Sofinancirajo: Publikacija izhaja s finančno pomočjo Javne agencije za raziskovalno
dejavnost RS

Prelom: ABO grafika d.o.o.

Tisk: ABO grafika d.o.o., Ljubljana, november 2022

Naklada: 780 izvodov

Zgodovinski časopis je evidentiran v naslednjih mednarodnih podatkovnih
bazah: Scopus, European Reference Index for the Humanities (ERIH),
Historical Abstracts, International Bibliography of the Social Sciences,
ABC CLIO, America: History and Life, Bibliography of the History of Art,
Ulrich's Periodicals Directory, Russian Academy of Sciences Bibliographies.

<http://www.zgodovinskicasopis.si>
info@zgodovinskicasopis.si

ISSN 0350-5774	
UDK	949.712(05)
UDC	

BULLETIN OF THE HISTORICAL ASSOCIATION OF SLOVENIA (HAS)

International Editorial Board: Kornelija Ajlec, PhD, (SI), Tina Bahovec, PhD, (SI), Bojan Balkovec, PhD, (SI) (Technical Editor), Rajko Bratož, PhD, (SI), Ernst Bruckmüller, PhD, (AT), Liliana Ferrari, PhD, (IT), Ivo Goldstein, PhD, (HR), Žarko Lazarević, PhD, (SI), Dušan Mlacović, PhD, (SI) (Deputy Editor-in-Charge), Božo Repe, PhD, (SI), Franc Rozman, PhD, (SI), Janez Stergar (SI), Imre Szilágyi, PhD, (H), Peter Štih, PhD, (SI) (Editor-in-Chief), Marta Verginella, PhD, (SI), Peter Vodopivec, PhD, (SI), Marija Wakounig, PhD, (AT)

The authors are responsible for the contents of their articles, they must also secure copyrights for the published photographs and figures when necessary. Reprints of articles, photographs, and graphic material are only allowed with explicit permission of the editorial office and must be cited as sources.

The editing of this issue was completed on September 30, 2022.

Translated by: Saša Mlacović (English, German)

Design: Vesna Vidmar

Headquarters and Mailing Address: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenia, phone: +386 1 241-1200, e-mail: info@zgodovinskiasopis.si; <http://www.zgodovinskiasopis.si>

Annual Subscription Fee (for 2022): non-members and institutions 32 €, HAS members 24 €, retired HAS members 18 €, student HAS members 12 €.

Price: 16 € (VAT included).

Subscription Fee: foreign institutions 45 €, individual subscription 35 €, student subscription 25 €
Transaction Account Number: SI 56020 1 000 12083935
Zveza Zgodovinskih društev Slovenije, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana,
Nova Ljubljanska banka, d.d., Trg Republike 2,
1520 Ljubljana LJBAS12X

Co-Financed by: Slovenian Research Agency

Printed by: ABO grafika d.o.o., Ljubljana, November 2022

Print Run: 780 copies

Historical Review is included in the following international databases: Scopus, European Reference Index for the Humanities (ERIH), Historical Abstracts, International Bibliography of the Social Sciences, ABC CLIO, America: History and Life, Bibliography of the History of Art, Ulrich's Periodicals Directory, Russian Academy of Sciences Bibliographies.

<http://www.zgodovinskiasopis.si>
info@zgodovinskiasopis.si

ISSN 0350-5774	
UDK	949.712(05)
UDC	

Razprave – Studies

- Rajko **Bratož**, Hieronymus als Zeithistoriker. Sein Blick auf die Krisenerscheinungen und auf den Untergang des Imperium Romanum288–315
 Hieronim kot zgodovinar svoje dobe: njegovi pogledi na krizne pojave in zaton Rimskega cesarstva
- Maurizio **Levak**, Kasnoantičke ostave novca u Istri kao odraz sigurnosnih prilika na prostoru između Panonije i Padske nizine316–335
 Coin Hoards from Late Antiquity in Istria as a Reflection of the Security Situation in the Area between Pannonia and the Po Valley
- Janez **Höfler**, Razmisleki ob novi monografiji o Turjaškem gradu in Turjačanih.....336–351
 Remarks about the New Monograph on Auersperg Castle and the Auerspergs
- Gašper **Oitzl**, Železarske skupnosti na Kranjskem v poznem srednjem veku352–396
 Iron-Making Communities in Late Medieval Carniola
- Lucija Zala **Bezljaj**, Religija in politično v *ancien régime*.....398–429
 Religion and Politics in the *Ancien Régime*
- Ivan **Smiljanić**, Javni spomin na ustreljene na Suhem bajerju v Ljubljani430–463
 Public Memory of Victims Executed at Suhi Bajer in Ljubljana
- Jelka **Piškurić**, Priseljevanje v Slovenijo s področja nekdanjih jugoslovanskih republik v času socializma in njegov odmev v javnost.....464–491
 Jelka Piškurić, Priseljevanje v Slovenijo s področja nekdanjih jugoslovanskih republik v času socializma in njegov odmev v javnost
- Oskar **Opassi**, Spolne vloge v samoupravnem delavskem tisku: primer glasila kolektiva Delamaris 1974–1990492–509
 Gender Roles in the Workers' Socialist Self-Management Press: The Newsletter of the Employees of Delamaris 1974–1990

Peter Mikša , Jure K. Čokl , Slovensko osvajanje osemtisočakov (1975-1995)	510–532
Slovene Ascents of Eight-Thousanders (1975–1995)	

V spomin – In memoriam

Radoslav-Rade Petrović (Darja Mihelič).....	534–537
---	---------

Ocene in poročila – Reviews and Reports

Mark Bailey, Black death: Economy, Society and the Law in fourteenth-century England (Nina Ošep).....	540–542
Klemen Kocjančič, Red mrtvaške glave pod Alpami: Enote in ustanove Waffen-SS na Slovenskem med drugo svetovno vojno (Blaž Štangelj)	543–546
Žarko Lazarević, Delo in zemlja. Male študije kmečkega sveta (Marta Rendla)	547–553
Ivan Smiljanić (ur.), Sočutje in stigma: Družbene razlike in revščina v slovenski novejši zgodovini (Maja Lukanc)	554–556

* * *

Navodila avtorjem prispevkov za Zgodovinski časopis	558–561
Instructions for Authors	
Letno kazalo Zgodovinskega časopisa 76, 2022	562–565
Annual Content of Zgodovinski časopis – Historical Review 76, 2022	

<https://www.doi.org/10.56420/Zgodovinskicasopis.2022.3-4.08>

Oskar Opassi

Spolne vloge v samoupravnem delavskem tisku: primer glasila kolektiva Delamaris 1974–1990

Opassi Oskar, magister zgodovine. Mladi raziskovalec, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Inštitut za zgodovinske študije, Garibaldijeva 1, SI - 6000 Koper; Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, oskar.opassi@zrs-kp.si, <https://orcid.org/0000-0001-8935-9690>

Spolne vloge v samoupravnem delavskem tisku: primer glasila kolektiva Delamaris 1974–1990

V članku je prikazana tematizacija spolnih vlog znotraj glasila kolektiva Delamaris med letoma 1974 in 1990. Z dano zamejitvijo pregleda se analiza umešča v čas po ustavi leta 1974, ki naj bi deklarativno prenesla vzvode oblikovanja odnosov znotraj podjetij samim zaposlenim. S tem naj bi se izoblikovali »idealni« samoupravni odnosi, spremembe pa so v praksi lahko celo zavirale delavsko (so)odločanje znotraj podjetij. Na podlagi pričevanj zaposlenih znotraj glasila je tako možno predstaviti razmerje med idejnimi cilji samoupravljanja in dejanskim delavskim vsakdanom. Članek tako osvetljuje odnose med spoloma in specifiko delavskega tiska kot zgodovinskega vira.

Ključne besede: spolne vloge, Delamaris, delavski tisk, samoupravni odnosi

Opassi Oskar, MA in History, Young Researcher, Science and Research Centre Koper, Institute for Historical Studies, Garibaldijeva 1, SI - 6000 Koper; oskar.opassi@zrs-kp.si, <https://orcid.org/0000-0001-8935-9690>

Gender Roles in the Workers' Socialist Self-Management Press: The Newsletter of the Employees of Delamaris 1974–1990

The article presents the thematisation of gender roles in the Delamaris workers' newsletter between 1974 and 1990. By limiting the timespan, the analysis refers to the period after the introduction of the 1974 Constitution, which declaratively transferred the lever of forming the relations within enterprises to their employees. This was expected to lead to the formation of "ideal" socialist relations; however, in practice, these changes inhibited the workers' involvement in the decision-making within enterprises. The employees' testimonies allow for a presentation of the balance between the conceptual goals of socialist self-managing and the workers' actual day-to-day life. The article thus highlights the gender relations and the specific nature of workers' periodicals as a historical source.

Keywords: gender roles, Delamaris, workers' periodicals, self-managing relations.

Naš glas, glasilo kolektiva Delamaris

Glasilo kolektiva Delamaris, *Naš glas*, je začelo izhajati leta 1959. To sovpada z reorganizacijo Delamarisa, ki se leta 1959 razširi skozi monopolno združitev ribje predelovalne industrije slovenske Obale, ki v takratno izvozno podjetje Delamaris inkorporira še podjetja Ampelea in Arrigoni iz Izole ter koprski De Langlede.¹

Glasilo je nastalo z željo, da bi bili zaposleni informirani o dogajanju v kolektivu, saj je bil osrednji namen, da bi s prispevki v njem sodelovali predstavniki vseh notranjih družbenih organizacij, s tem pa naj bi bila podana celotna slika delovanja znotraj delovne organizacije.² Glasila delovnih organizacij v okviru socialistične Jugoslavije so bila zelo pogosta, predvsem pri večjih organizacijah. Pojavijo se že leta 1947, nato pa njihovo število z leti narašča. V osemdesetih se je lahko z lastnimi glasili ponašalo okoli dva tisoč delovnih organizacij širom Jugoslavije.³ Po koncu socialističnega režima pa so bila glasila delovnih kolektivov pogosto ena izmed prvih žrtev varčevalnih ukrepov in so bila ali hitro ukinjena ali pa so doživela bistveno spremembo usmeritve, od glasila delavstva do glasila vodstva.⁴ Glasilo *Naš glas* je preživelo tranzicijo, se pa že tekom leta 1990 opazi večje število člankov vodstva, predvsem takratnega direktorja, Franca Ohnjeca. Ta je pozdravljal sistemski pretres, ki je bil takrat že v zraku, saj naj bi se s prihodom tržne konkurence iz središča delovnega procesa »zavrglo lažno solidarnost in s tem vzpostavilo temelje, ki pomenijo v svetovno uspešnih organizacijah temelj razvoja.«⁵ Zamejitev pričujočega pregleda se začne z letom 1974, letom nove ustave, ki zaustavi tržne reforme za obdobje petnajstih let in naj bi predstavljala vrhunec samoupravljanja. Uveljavi se družbeno planiranje in gospodarska usmeritev, ki spodbuja medsebojno dogovarjanje ekonomskih akterjev in s tem dobi slabšalno oznako »dogovorna ekonomija«. Kljub številnim reformam, ki so bile razpoznaven znak druge Jugoslavije, pa se, vsaj kar se tiče večjih političnih sprememb, taka ureditev ohrani do konca osemdesetih, ko se začne postopno razpadanje države.⁶ Končna zamejitev pregleda pa sovpada z zadnjimi številkami pod skupno državo, saj glasilo leta 1991 ni izhajalo in se ponovno pojavi šele leta 1993. Glasilo je do

¹ Lorenčič in Prinčič, *Slovenska industrija*, str. 407.

² »15-letnica izhajanja »Našega glasa««, *Naš glas* XVI, 1974, št. 3, str. 1.

³ Koroman, *Radniški tisak*, str. 616, 620.

⁴ Cvek, *Class and Culture*, str. 101, 106–7.

⁵ Ohnjec, Franc. »In gremo naprej«, *Naš glas* XXXII, 1990, št. 1, str. 1.

⁶ Mencinger, *Uneasy Symbiosis*, str. 126–28.

leta 1977 izdajal delovni kolektiv Delamarisa, nato pa ga skladno z reorganizacijo začne izdajati krovna organizacija HP Droga Portorož. V ospredju pa ostaja interno poročanje o Delamarisu ter temeljnih organizacijah združenega dela (v nadaljevanju tozd), ki so bile do takrat združene v enoten Delamaris.⁷

Znotraj periodizacije delavskega tiska na širšem istrskem območju v obdobju socializma pa se bo izbrana študija primera raztezala čez dve obdobji. Namreč, obdobje od šestdesetih do konca sedemdesetih v delavskem tisku zaznamuje faza t. i. konsolidacije samoupravljanja, ki jo predstavlja samoupravno organizirani delavski tisk.⁸ Zadnje desetletje obravnavanega obdobja, od osemdesetih do devetdesetih let, je označeno znotraj periodizacije delavskega tiska za obdobje problemov samoupravljanja in krize družbe.⁹ Od šestdesetih let dalje se področje delavskega tiska začenja širiti onkraj ozkih novic o delovnem procesu, saj se v delavskem tisku vedno pogosteje pojavljajo teme vsakdana izven delovnega mesta, od kulture, razprav o stanovanjskih in socialnih politikah ter, od sedemdesetih dalje, tudi o izletih in dopustniških dejavnosti zaposlenih. Poročanje se nato v osemdesetih in devetdesetih ponovno nekoliko bolj osredotoči na različne težave podjetij, hkrati pa se obdobje krize v družbi in v gospodarstvu naslavlja z naraščajočimi deli komične tipologije besedil, ki na ironičen način pogosto predstavljajo razne težave in nesmisle samoupravne ureditve.¹⁰

S tako zamejitvijo se poskuša torej zajeti obdobje, kjer naj bi se samoupravni odnosi, vsaj deklarativno, najbolje odražali, in prikazati reprezentacije spolnih vlog znotraj njih. Velja pa opozoriti, da so številni v ustavi leta 1974 in Zakonu o združenem delu, ki je sledil leta 1976, videli zgolj karikaturu tega, kar naj bi socializem dejansko bil, kar je Branko Horvat kot vodilni jugoslovanski ekonomist opozarjal že v osemdesetih.¹¹ Prav tako današnji sodobniki pri retrospektivnem gledanju na razpad Jugoslavije pogosto v teh spremembah vidijo začetek razpadanja Jugoslavije.¹² Ravno deklarirano samoupravljanje, ki je predvidevalo tudi izrazito decentralizacijo odločanja, tako znotraj delovnih mest, kot splošnejšega stremjenja k decentralizaciji celotnega gospodarstva, pa je, ravno nasprotno, okrepilo vpliv komunistične partije nad gospodarstvom.¹³ Onkraj spremembe ustave pa velja poudariti strukturne spremembe v gospodarstvu razvitega sveta v omenjenem obdobju. Začetek sedemdesetih let predstavlja obdobje, ko je večina gospodarstev

⁷ Ustava iz l. 1974 in zakon o združenem delu iz l. 1976 prineseta tudi reorganizacijo podjetij v tozde. Tako se je tudi Delamaris reorganiziral na več manjših enot. HP Droga Portorož pa kasneje postane nadrejena krovna enota kot ozd, osnovna organizacija združenega dela, vrhovna gospodarska tvorba v samoupravni nomenklaturi.

⁸ Koroman, *Nacrt za povijest tiska namenjenog radnicima: slučaj istarske radničke periodike*, str. 138.

⁹ Koroman, str. 142.

¹⁰ Koroman, str. 139, 144–45.

¹¹ Horvat, *ABC jugoslavenskog socijalizma*, str. 9.

¹² Jović, *Jugoslavija, država koja je odumrla*; Borak, *Ekonomski vidiki delovanja in razpada Jugoslavije*, str. 192; Lorenčič, *Gospodarske razmere v Jugoslaviji v obdobju 1968–1988: na poti v razpad*, str. 265.

¹³ Lorenčič, *Gospodarske razmere v Jugoslaviji v obdobju 1968–1988: na poti v razpad*, str. 265.

Zahoda pospešeno prehajala v postindustrijsko družbo, kjer so storitvene dejavnosti postajale vedno bolj pomemben dejavnik uspešnosti gospodarstev, Jugoslavijo pa je zastarela politika pospešene industrializacije obremenjevala praktično do njenega razpada.¹⁴ Za nadaljnjo analizo, ki bo predmet pričujoče razprave, pa je pomembno predvsem to, da naj bi v tej novi ureditvi delavci znotraj podjetij pridobili osrednjo vlogo in moč odločanja tako o medsebojnih odnosih kot o poteku poslovanja.¹⁵ Vlogo *Našega glasu* je, sledeč resoluciji Zveze sindikatov, tudi uredništvo glasila tolmačilo kot temeljno, saj je »obveščati in biti obveščen [...] ena izmed neodtujljivih dolžnosti in pravic samoupravljalcev« in bo tako le s podpiranjem izdajanja glasila lahko »[p]ostal vsak delavec res subjekt v samoupravnem odnosu in odločanju.«¹⁶

Naš glas ni imel stalnega števila letnih števil. Skozi obravnavano obdobje se število izdanih števil manjša, se pa nekoliko večja števila strani posameznih števil, v razponu do 16 strani na številko. Leta 1974 je izšlo največ števil, kar 11 rednih in ena posebna izdaja, leta 1977 pa zgolj ena številka, predvsem zaradi nezasedenosti mesta odgovornega urednika. V splošnem pa se število izdaj po letu 1977 giba od štiri do šest na leto. Leta 1976 je uredništvo obvestilo bralce, da se bo število izdaj skrčilo zaradi varčevalnih ukrepov, ažurne in krajše novice o aktualnem dogajanju v podjetju pa bodo vseeno izhajale redno preko *Informatorja*, ki je dobil vlogo sporočanja nujnih obvestil. *Naš glas* pa se je posvečal objavljanju daljših novic, pogovorov z raznimi člani kolektiva, zajetnejših poročil o poslovanju ipd.¹⁷

Struktura glasila ostaja skozi leta zelo podobna, z vidika analize spolnih vlog pa je pomembno omeniti, da se izdaja prve letne številke pogosto zamakne vse do aprila. To se morda na prvi pogled ne zdi pomembno, vendar se s tem zamikom zelo pogosto izgubi poročilo o praznovanju dneva žena, 8. marca. Ob tej priliki so namreč večkrat opravljeni daljši pogovori z delavkami, ki zelo pogosto razkrivajo percepcijo spolnih vlog v podjetju in v zasebni sferi. Poročila o dnevu žena se sicer najdejo tudi v kasnejših številkah, so pa opazno krajša ali jih v posameznem letu sploh ni. Leta 1974, ko je bilo izdaj glasila največ, zasledimo dve strani od desetih pri drugi številki, namenjeni izključno pogovorom s šestimi delavkami o položaju žensk.¹⁸

Občutek o nezadostni diskusiji o ženskih problemih, ki se pogosto izpostavijo zgolj ob praznovanju dneva žena, je izpostavila sodelavka glasila. Ob pogovoru s sodelavkami za 8. marec l. 1982 je zaključila, da bi bilo potrebno večje število dni žena, vendar ne za prirejanje slavnostnih praznovanj, temveč da bi se: »[v]ečkrat našla priložnost za odkrito razpravo svojih problemov, da bi s časom ti problemi postali splošni in ne bi bili samo ženski.«¹⁹ To, da je velika večina govora o položaju žensk v podjetju osredotočena okoli dneva žena, pa ni posebnost glasila *Naš glas*,

¹⁴ Crafts in Toniolo, *Aggregate growth, 1950-2005*, str. 315; Prinčič in Borak, *Iz reforme v reformo*, str. 613.

¹⁵ Prinčič, *Socialistično gospodarstvo*, str. 58.

¹⁶ Škapin, Albina. »Stroški za »Naš glas«, *Naš glas* XVII, 1975, št. 1, str. 6.

¹⁷ »Beseda uredništva«, *Naš glas* XVIII, 1976, št. 4, str. 1.

¹⁸ »Naše žene ob osmem«, *Naš glas* XVI, 1974, št. 2, str. 4-5.

¹⁹ »Še vedno o 8. marcu«, *Naš glas* XXIV, 1982, št. 1, str. 6.

saj je bila ta praksa razširjenja tudi pri številnih drugih glasilih delovnih organizacij po Jugoslaviji.²⁰ Ob zapisanem pa se poraja vprašanje, ali so bile posebne prilike, kjer se je bolj odkrito govorilo o vlogi moških zaposlenih.

Od junakov borbe do junakov dela – kult fizičnega delavca

Eden izmed ideoloških temeljev socialistične obnove po koncu druge svetovne vojne je bil kult dela, ki ga je poosebljal fizični delavec. Tako so vodilni ideologi zanos iz časa vojnih spopadov preusmerili v obnovo in hitro industrializacijo, ali kot se je izrazil Boris Kidrič: »Junakom borbe naj slede junaki dela.«²¹

Temelj jugoslovanskih strategij gospodarskega razvoja pa je predstavljala industrializacija. Ta proces, ki je pogosto pojmovan kot eden izmed temeljnih modernizacijskih procesov, pa je zelo pogosto viden kot širitev »naravno« moških panog, kjer so v ospredju herojski delavci, ki kljubujejo izredno težkim delovnim razmeram, katerim naj ženske ne bi bile kos.²² Posledično so se tudi študije o socialistični moškosti pogosto osredotočale ravno okoli herojev kulta dela, predvsem v industrijski sferi.²³ Zapisano predstavlja del omejitev, katerih projekt socialistične emancipacije ni nikoli dokončno presegel. Ženske so namreč vseeno ostale s pripisano vlogo gospodinje, kljub vse večji in s strani države močno podpirani vključitvi na trg dela. O tem podrobneje v nadaljevanju, na tej točki pa je pomembno vzpostaviti, da je diskurz o ženski kot delavki in materi odpiral ženskam dvojno vlogo v družbi. Kljub problematičnosti dvojne obremenitve pa je to pomenilo, da so lahko imele večje število vlog, ki so bile sprejete s strani družbe. Moški, kljub privilegiranemu položaju v družbi, pa so vendarle bili omejeni zgolj na diskurz junakov dela.²⁴

Seveda je bila subjektivna percepcija moških o lastni vlogi širša, tako kot je tudi ženska šla onkraj delavke in matere. Za kritično analizo moškosti pa nam izbran vir ne ponuja zadostnega materiala. Delavci so sicer bolj pogosto deležni intervjujev znotraj glasila kot delavke. Ti pogovori pa predstavljajo predvsem težke pogoje dela pri zaposlenih na pozicijah fizičnih delavcev ter boj s samoupravno birokracijo pri delavcih na vodstvenih položajih. Vendar enako velja tudi za delavke. Pri opisu lastnih delovnih nalog pa pri delavcih v intervjujih ni zaslediti izražanja subjektivnih refleksij o dožemanju lastne spolne vloge. Pri pogovorih z »dvajsetletniki«,²⁵ ki so v delovni organizaciji zaposleni že 20 let, tako na primer dobimo zelo podobne odgovore o delovnem procesu ne glede na spol. Tako delavci kot delavke izpostavljajo izjemno naporno delo na začetku lastne kariere ter priznajo, da jim je prihod novih strojev in vozil (npr. viličarjev) pomembno izboljšal delovne razmere. Prav tako pri tej generaciji zaposlenih ni razlik glede odnosa do mlajših zaposlenih. Menijo namreč, tako delavci kot delavke, da mladim manjka

²⁰ Bonfiglioli, *Women and Industry*, str. 39.

²¹ Repe, *Modernizacije pri Slovencih*, str. 588.

²² Matošević, *Industry Forging Masculinity*, str. 38.

²³ Jarska, *Men as Husbands and Fathers*, str. 3.

²⁴ Oates-Indruchová, *The Beauty and the Loser*, str. 378.

²⁵ »Naši dvajsetletniki«, *Naš glas* XVIII, 1976, št. 5, str. 4–5.

delovne discipline in pripadnosti, ali kot to formulira eden izmed »dvajsetletnikov«, Venčeslav Lovrenčič: »Naša zavest do dela je bila taka, kot da delamo v »svoji tovarni«, danes pa je tako majhna, da jemljemo delo ne kot delo v tovarni, ki je naša, družbena, temveč kot da je last drugih.«²⁶ Ta generacijski prepad je moč povezati z upadom statusa herojev dela in močne pripadnosti udarništvu, jugoslovanski inačici stahanovstva, ki je simbolno moč pospešeno izgubljala v sedemdesetih letih.²⁷ Med fizičnimi delavci se je generacijski prehod od konca sedemdesetih let dalje tudi sicer oblikoval kot najbolj pomembna in očitna ločnica, saj je mlajša generacija ob upadu možnosti napredovanja znotraj podjetja imela do delovnega mesta bistveno drugačen odnos kot prva povojna generacija.²⁸

Za poglobitev v kritični pretres socialistične moškosti, ki gre onkraj ideala delavca bi bila torej bolj kot pričujoči vir produktivna analiza ego dokumentov²⁹ in metod ustne zgodovine ter analize spominov preko etnografske metodologije.³⁰

»ŽENA – delavka – samoupravljalica, mati, tovarišica, vzgojiteljica, gospodinja«³¹

V nadaljevanju se bomo torej osredotočili na spolne vloge, ki zadevajo ženske delavke. Osredotočili se bomo na časovno obdobje od leta 1974 dalje. Zaradi nekaterih bogatih pričevanj starejših delavk o preteklih razmerah bodo vključena tudi razmišljanja, ki prinašajo pretres sprememb položaja ženskih delavk od petdesetih let dalje, vendar še vedno s poudarkom na situaciji v času analiziranih izdaj *Našega glasu*. O pričakovanjih, ki jih je zajemal ideal socialistične delavke, nam priča slovo od Romane Palčič, ki je leta 1974 odšla v pokoj. Znotraj *Našega glasu* ji namenijo obilo pohval, ne samo zato, ker je znotraj kolektiva delala zadnjih 19 let, ampak predvsem, ker »[j]e bila aktivna delavka v vseh družbeno-političnih organizacijah. Bila je član upravnega odbora, član CDS, predsednica aktiva žena, član gospodarskega zbora, pač vse, kar lahko pričakujemo od napredne žene.«³² Poudarijo pa tudi njeno ogromno voljo, da je kljub vsem tem funkcijam bila skrbna mati dvema otrokoma ter hkrati skrbela še za bolno mater.³³ Njen primer imamo lahko za poosebitev ideala socialistične delavke, saj združuje funkcije delavke, samoupravljalke, matere, tovarišice, vzgojiteljice in gospodinje, kot vloge žensk nazorno prikazuje zgornji citat, ki ga preko Romane Palčič tukaj parafraziramo.³⁴

Posvetimo se najprej ženski delovni sili in njeni vlogi v ribji predelovalni

²⁶ »Naši dvajsetletniki«, *Naš glas* XVIII, 1976, št. 5, str. 4.

²⁷ Matošević, *Socijalizam s udarničkim licem*, str. 136–37.

²⁸ Musić, *Making and breaking*, str. 103.

²⁹ Jarska, *Men as Husbands and Fathers*.

³⁰ Matošević, *Industry Forging Masculinity*.

³¹ Republiška konferenca socialistične zveze delovnega ljudstva SR Slovenije. »Mednarodni praznik žensk«, *Naš glas* XXVII, 1985, št. 1, str. 11.

³² »Iz podjetja sta odšla«, *Naš glas* XVI, 1974, št. 1, str. 7.

³³ »Iz podjetja sta odšla«, *Naš glas* XVI, 1974, št. 1, str. 7.

³⁴ Republiška konferenca socialistične zveze delovnega ljudstva SR Slovenije. »Mednarodni praznik žensk«, *Naš glas* XXVII, 1985, št. 1, str. 11.

industriji. Tovarne ribje predelovalne industrije so bile za obmorske kraje zelo pomembno gonilo modernizacijskega prehoda iz agrarne v industrijsko družbo. Skladno s tem prehodom se je večala tudi mobilnost delovne sile. Nove priložnosti, ki so razširjale perspektive delovne sile, so pomembno vplivale na večanje avtonomnosti ženske delovne sile.³⁵ Delo v proizvodnih obratih ribje predelovalne industrije pa je bilo fizično zelo zahtevno, posledično se je v njih v večji meri zaposlila marginalizirana delovna sila. Tako kot so na primer v ZDA taki obrati odprli zaposlitveno pot migrantom, je ribja industrija v jugoslovanskem okviru odprla pot množične zaposlitve ženski delovni sili. Ta je, sploh v prvih povojnih letih, mnogokrat prvič dobila možnost plačanega dela.³⁶

Za področje Istre je marginalnost te zaposlitve zelo nazorna ob vzpostavitve paralele družbenega ugleda delavk v tobačni in ribji industriji. »Tabakine«, delavke v tobačni industriji, so uživale ugled pravih dam, medtem ko so »sardeline«, delavke v ribji predelovalni industriji, bile bistveno manj cenjene v družbi. Tako vrednotenje pa je imelo tudi pozitivno plat, namreč, da so bila vrata za zaposlitve v tovarnah ribje predelovalne industrije široka odprta tudi za najbolj marginaliziran segment žensk.³⁷ Na splošno je bil zadržek do zaposlovanja žensk izven domačega okolja še izrazit v prvih povojnih letih, predvsem v ruralnih predelih. Vendar so se razmere ob močni podpori oblasti, ki se je zavzemala za čim številčnejše zaposlovanje ženske delovne sile, tekom desetletij bistveno spremenile na bolje.³⁸

Samo ribištvo je sicer ostalo »moška« panoga, vendar je ženska delovna sila opravljala vse potrebno ročno delo od dostave svežega ulova do njegove obdelave ter pakiranja v konzerve, ki so bile nato lično zapakirane pripravljene oditi iz tovarne na trgovinske police. V samem procesu predelave svežih rib v ribje izdelke so ženske celotno obravnavano obdobje igrale osrednjo vlogo.³⁹

O težavnosti dela v procesu predelave ribjega ulova je pričal tudi *Naš glas*, kjer pod fotografijo dveh delavk ob pranju zabojev najdemo zapis, da »dobro seznanjeni trdijo, da je pranje ‚kašet‘ za ribe v kuhani vodi najtežje delo v TOZD Delamarisu«. ⁴⁰ V pogovorih s starejšimi zaposlenimi, ki so se običajno odvijali ob njihovem odhodu v pokoj, ali praznovanju okroglega jubileja dela znotraj Delamarisa je bilo večkrat podano razmišljanje o pozitivnih straneh mehanizacije dela. Zelo pogosto je bila omenjena razbremenitev, ki jo je prinesel prihod viličarjev. Najtežja fizična dela, predvsem v prvih povojnih letih, pa so bila pogosto izvedena tudi s strani žensk. Marija Stibilj, ki je odšla v pokoj leta 1989 in je delala znotraj oddelka Začimba celih 35 let, se je spominjala časov izpred mehanizacije, ki so jo ne le psihično, temveč tudi fizično zaznamovali. V pogovoru je tako pojasnila: »Imam kalcinacijo ramen, kadar me zgrabi je hudo dobim nekaj injekcij, pa gre naprej. Zdravnik mi ne pove, zakaj je do tega prišlo. S šestnajstimi sem nosila 70 kg vreče

³⁵ Pogačar, *Majhna škatla*, str. 43.

³⁶ Brunnbauer, *Konzerve ne lažejo*, str. 101.

³⁷ Kosmos, *Papaline, sardeline, tvorničarke*, str. 149.

³⁸ Bonfiglioli, *Women and Industry*, str. 37–39.

³⁹ Brunnbauer, *Konzerve ne lažejo*, str. 102.

⁴⁰ Zapis pod fotografijo delavk, *Naš glas* XXIII, 1981, št. 1, str. 9.

na ramah in zato ne sprašujem od kod in zakaj. V tistih časih kamioni niso čakali, če so bili moški delavci tu ali ne, ženske smo nakladale kamione brez viličarjev, vse ročno.«⁴¹ Delo v težavnih pogojih, ki ga je zaznamovalo ponavljajoče se in fizično naporno delo, je tako tudi samo prispevalo k preoblikovanju telesa delavk.⁴² V zgornjem pričevanju je, poleg garaškega dela, razvidno tudi pomanjkanje delovne sile, motiv, ki se redno pojavlja tudi v poročanju *Našega glasu*. V petdesetih letih je bil problem predvsem potreba po pritegnitvi množice nekvalificiranih kadrov, brez katerih prioriteta intenzivna industrializacija slovenske Obale ne bi bila izvedljiva. S pomanjkanjem kadra pa so se morala spopasti podjetja sama, v duhu samoupravljanja, torej so morala sama poiskati ustrezno delovno silo.⁴³ V obdobju, ki je predmet analize, pa se, čeprav je fluktuacija nekvalificirane delovne sile še vedno visoka, pomanjkanje najbolj občuti pri strokovnih kadrih, saj »[j]e obala kot celota siromašna na področju strokovnega kadra«.⁴⁴ Ribja industrija je bila v Izoli veliko bolj usmerjena v ekstenzivni kot intenzivni razvoj. To se je preslikalo tudi na občinsko raven, kjer so visokokvalificirani kadri ostali maloštevilni celotno obdobje socializma. Čeprav je potreba po kvalificirani delovni sili ostajala manjša od potrebe po nekvalificirani, pa je bilo umanjkanje višje izobražene delovne sile vseeno opazno.⁴⁵

Drugo podobo o težjem fizičnem delu poda ob pogovoru za *Naš glas* Marija Antonac, ki omeni, da je bilo najtežje delo, ki ga je opravljala, predelava in pakiranje marmelad.⁴⁶ Tudi to delo je tehnologija sicer z leti nekoliko razbremenila, ostalo pa je vseeno zelo naporno. Marija Antonac je za *Naš glas* obudila spomin tudi na te najbolj napore delovne razmere iz časov pred mehanizacijo, ko so »[d]elale ročno, kuhale marmelado, jo pakirale v 10 kg doze in vse prenašale z rokami. Ker so bile doze vroče, smo se opekale, toda delale smo naprej.«⁴⁷ Delitev in organizacija konkretnega dela nista podrobneje opisani v pogovorih z delavkami. Večinoma se omenjajo dobri kolegijski odnosi, predvsem med starejšimi delavkami, ki so težavno delo premagovale tudi zaradi dobrih odnosov znotraj zelo povezanega kolektiva. Ob zapisanem bi lahko sklepali, da so bila najtežja dela naložena tudi ženskam bodisi kot posledica pomanjkanja delovne sile bodisi nezadostne tehnologije. Razvoj tehnologije je namreč z mehanizacijo delovnega procesa pomembno olajšal delo. Teh dveh dejavnikov ne gre zanemariti, vendar je pomembno poudariti, da so se vmes odvijali tudi premiki pri premagovanju spolno determiniranih delovnih vlog. Leta 1981 tako zasledimo fotografijo tovarišice Lucije Abramič od delu z viličarjem. Pod fotografijo lahko preberemo zapis: »vse manj velja miselnost: Žensko

⁴¹ Đapa, Dragica. »Dolga doba – hitro mine«, *Naš glas* XXXI, 1989, št. 3, str. 7.

⁴² Vodopivec, *Labirinti postsocializma*, str. 99.

⁴³ Centrih, »Maribor ob morju«, str. 158.

⁴⁴ »Iz kadrovske torbe«, *Naš glas* XXI, 1979, št. 4, str. 4.

⁴⁵ Kramar, *Izola*, str. 230–31.

⁴⁶ Ribja predelovalna industrija na območju Izole se je od svojih začetkov povezovala s produkti agrarnega zaledja. Posledično najdemo med produkti Delamarisa poleg ribjih konzerv tudi konzervirane marmelade, paradižnikove mezge, koncentrate in podobne izdelke, ki ne izvirajo iz ribolova.

⁴⁷ »Naši dvajsetletniki«, *Naš glas* XVIII, 1976, št. 5, str. 4.

in moško delo – tovarišica Abramič Lucija uspešno opravlja dela viličaristke». ⁴⁸ Spremembe je bilo torej mogoče zaznati, četudi nam zapis že iz osemdesetih let daje misliti, da je bilo premagovanje spolno determiniranih zaposlitev še nekakšna novost. Ženske so bile, poleg mladih, v ospredju tudi pri vajah teritorialne obrambe, ki so jih pripravili znotraj akcije »Nič nas ne sme presenetiti«. Z navdušenjem so ugotovili, da so tako ženske kot mladina »[d]okazali, da so zadostno usposobljeni ter pripravljeni za ukrepanje tako v primerih vojne nevarnosti, kot tudi v primerih težkih elementarnih nesreč, tehničnih nesreč ali drugih izrednih razmer.« Glede fizične pripravljenosti se torej zdi, da večjih razlikovanj med žensko in moško delovno silo ni bilo. To sicer pri poročanju o delavkah drži, vendar se diskurz spremeni, ko v prvi plan vstopi druga vloga delavke, vloga matere.

Pri daljšem članku o varstvu pri delu za ženske iz leta 1975 se namreč največ skrbi poda v zvezi z možnimi škodljivimi posledicami za njihovo reproduktivno zdravje. Močna fizična obremenitev mlajših ženskih delavk med 14 in 17 let starosti je tako opisana kot skrb vzbujajoča predvsem zaradi fizičnih poškodb, ki bi jih lahko utrpela medenica, kar bi lahko otežilo porod. Ženske delavke naj bi bile tudi psihično bolj občutljive. V zapisu se tako recimo tolmači, da je ropot proizvodnje še toliko bolj škodljiv za ženske, ki so na začetku nosečnosti, v menopavzi ali med obdobjem menstruacije. Negativni vpliv kemikalij in tobačnih dimov se tudi osredotoča na obdobje nosečnosti, saj lahko takrat to vpliva tudi na bolj problematični potek nosečnosti. Pri kemikalijah se sicer poleg morebitnih posledic na nosečnost ugotavlja tudi večja občutljivost ženske kože napram moški. Kot oteževalna okoliščina za stanje ženske kože je naveden tudi stalen stik z raznimi detergenti v gospodinjstvu, ki ženskam škodijo že v domačem okolju. To jasno nakaže tudi to, kako si avtor zapisa predstavlja moški prispevek pri domačem čiščenju. Članek, katerega avtor je varnostni inženir Dušan Milivojevič, sicer na koncu sklene, da je treba za varnost pri delu poskrbeti ne glede na spol. ⁴⁹

Ne najdemo pa ne v tem članku, ne v preostalih popisih o poškodbah na delu (in teh ni malo), kakšnega napotka o škodljivosti delovnega okolja za reproduktivno zdravje moških delavcev. Skrb za dom in skrb za otroke sta v zapisih *Našega glasu* podani kot izključni nalogi žensk. Tekom celotnega obdobja socializma se je, kljub opaznemu večanju enakopravnosti žensk, žensko delo še vedno dojemalo kot dodatna aktivnost, ki jo ženska opravlja poleg njene primarne zadolženosti – skrbi za družino. ⁵⁰ Kar pa ne pomeni, da je šlo za zgolj neproblematičen odnos do domačega dela ali za problematiko, ki ni bila predmet kritičnih zapisov v glasilu. V kritičnem zapisu ob 8. marcu leta 1985, pod katerim se je avtorica podpisala kot Ženska-žena-mati-delavka, najdemo jasno obtožbo te neenakosti: »Ali ne vemo, da se doma tudi zelo počasi (ali nič) spreminja in da žensko doma čaka še en »šiht«?!« ⁵¹

Kljub tem počasnim napredkom pri razdelitvi domačih opravil pa je bila težavnost usklajevanja dela in družine še toliko večja pri materah samohranilkah.

⁴⁸ Zapis pod fotografijo delavke, *Naš glas* XXIII, 1981, št. 1, str. 4.

⁴⁹ Milivojevič, Dušan. »O varstvu žena pri delu«, *Naš glas* XVII, 1975, št. 4, str. 6.

⁵⁰ Jeraj, *Slovenke na prehodu v socializem*, str. 338–39.

⁵¹ Ženska-žena-mati-delavka. »Oh, ta 8. marec«, *Naš glas* XXVII, 1985, št. 1, str. 11.

Ema Ukota je tako med pogovorom za 8. marec leta 1974 pojasnila težave, s katerimi se spopada kot mati samohranilka treh otrok. Velikokrat jih je namreč morala pustiti same doma: »V desetih letih, odkar delam v tovarni, sem le malo z mojimi tremi hčerkami. Tudi ko so bile manjše, niso hodile v vrtec, morale so se pač naučiti samostojnosti.«⁵² Poleg dela v tovarni, iz katerega je prihajala domov šele zvečer, je obdelovala še manjši vrt. Poudarila pa je, da je deležna tudi pomoči iz podjetja. Poleg delavskega stanovanja je dobivala še sredstva za malico otrok ter otroški dodatek. To ji je omogočalo, da je nekako pokrivala račune in preživljala hčere, kljub manjkajoči podpori očeta njenih hčera.⁵³

V istem članku zasledimo še zanimiv pogled Silve Trebec, ki razmišlja o kariernih možnostih žensk: »Lahko pa rečem, da bi se ženske v podjetju lahko uveljavile, vendar jim to onemogoča družina. Ko je dekle še mlado, se poroči, ima otroke, za katere je potrebno skrbeti, vezana je na dom, saj so vedno bolezn pri otrocih. Tako ji mineva čas – in uveljavljajo se moški.«⁵⁴ Dvojno breme delavke in matere se je, kljub kritičnim pripombam, vseeno štel večinoma kot izziv zaposlenih delavk, ki se žrtvujejo za dobro podjetja. Tako se je kolektiv žena Delamarisa zahvalil za predstavo, ki so jim jo za praznovanje 8. marca leta 1975 priredili mladi delavci iz podjetja: »Ob poslušanju lepih besed smo pozabile na vsakodnevne težave, ki nam prinaša dvojno poslanstvo matere in delavke in hkrati nam je to spodbuda, da se bomo skupaj z delovnimi tovariši trudile za še boljše in uspešnejše delo našega podjetja.«⁵⁵

Ženskim delavkam je tako prišla v pomoč predvsem zaščitna zakonodaja, ki jim je preko uveljavitve porodniškega dopusta v višini 105 dni blažila usklajevanje službene in družinske sfere. Prvič se je porodniški dopust uveljavil leta 1946 v višini 12 tednov, ta se je nato zvišal na 90 dni leta 1949 ter na 105 dni leta 1957. Poleg dodatnih dni porodniškega dopusta so se pomembno dopolnjevale pravice o negi otroka po porodu. Od leta 1974 dalje je tako mati lahko podaljšala odsotnost z dela za 141 dni oziroma je lahko izkoristila skrajšan, 4-urni delavnik, vse do 12. meseca starosti otroka. Prav tako je od leta 1974 dalje oče prvič postal upravičen do porodniškega dopusta za nego otroka. Po letu 1974 so bili dodani dnevi porodniškega dopusta, ki so bili namenjeni poporodni oskrbi otroka in so se dodajali osnovnim 105 dnevom porodniškega dopusta, ki se niso spreminjali. So se pa z dodatki močno povečali v skupnem seštevku porodniške odsotnosti, ta je po letu 1986 zavzemala 365 dni med osnovnimi 105 za porod ter preostalimi, namenjenimi negi otroka, ki sta si ju lahko starša med seboj razporedila.⁵⁶

Vseeno pa gre predvsem za pomoč v času okoli nosečnosti, skrb za gospodinjstvo pa ostaja stalnica. Angele Lazar na primer nikakor ni bilo strah, da bi se po upokojitvi dolgočasila, njeno razmišljanje je namreč bilo sledeče: »Letos

⁵² »Naše žene ob osmem«, *Naš glas* XVI, 1974, št. 2, str. 4.

⁵³ »Naše žene ob osmem«, *Naš glas* XVI, 1974, št. 2, str. 4–5.

⁵⁴ »Naše žene ob osmem«, *Naš glas* XVI, 1974, št. 2, str. 5.

⁵⁵ »Naše žene ob 8. marcu«, *Naš glas* XVII, 1975, št. 2, str. 3.

⁵⁶ Leskošek, *Vpliv porodniškega dopusta na zaposlitev žensk v času socializma*, str. 75–78.

decembra odhajam v pokoj, doma me pri družini čaka mnogo dela tako, da brez dela ne bom nikdar.«⁵⁷

Vendar, kot smo videli iz zgornjih pričevanj in kot je v lastnih raziskavah, kjer je preučevala vsakdan ženskih delavk v obdobju druge Jugoslavije, poudarila že Chiara Bonfiglioli, je pri tem šlo za proces, ki je žensko dvojno obremenitev simbolično nagrajeval z zaščitno zakonodajo, hkrati pa je bilo to dvojno breme sprejeto kot neizogiben fenomen, s katerim se ženske pač morajo spopasti. To ne pomeni, da so čisto vse delo v skrbi za družino opravljale zgolj ženske, ampak, da je večji del skrbi za družino in dom ostal na ženskah, tudi če so bile te polno zaposlene. Znotraj tega procesa je bila tako pogosta praksa puščanja otrok samih doma ali v varstvu pri ženskih sorodnicah. O načrtnem usklajevanju izmen med ženo v samem podjetju v pregledu glasila *Naš Glas* ni podatkov. Dvojno breme mater pa so socialistične oblasti pojmovala kot stranski produkt industrializacije, kjer so bile ženske v vlogi rezervne delovne sile, ki je bila potrebna za zadovoljitev delovnih mest v pospešeni industrializaciji. Za razrešitev tega bremena pa naj bi poskrbeli ustanove socialnega varstva, predvsem vrtci, ter dvig osebnega in družbenega standarda.⁵⁸

Uvid v stanje ureditve varstva otrok leta 1980 dobimo v zapisu, kjer je med preostalimi delegati bil pogovor izveden tudi z Aleksandrom Grbcem, ki je bil takrat vodja delegacije Samoupravne interesne skupnosti za zdravstvo in otroško varstvo znotraj tozda Začimba. Ta je pri težavah, s katerimi se spopada, posebej izpostavil, da: »Otroško varstvo še ni urejeno tako kot občani pričakujemo, zato je precej pripomb na delo. Premalo je vrtcev, premalo urejenih igrišč, prošenj za sprejem v otroško varstvo pa vedno preveč. Zato se pojavijo nepravilnosti, slaba volja in obrekovanje.«⁵⁹ Poleg težav z varstvom otrok pa je izpostavila socialna delavka HP Droga, Saša Cerkvanič, še problem dela v več izmenah. V pogovoru za *Naš glas* je namreč pojasnila, da: »Seveda pa s tem, ko se otrok sprejme v varstvo, še ni rešen problem, saj ostane vprašanje, kdo bo otroka varoval takrat, ko so starši v popoldanski izmeni.«⁶⁰ Že izpostavljena delavka, Marija Stibilj, je omenila tudi spoprijemanje s to problematiko: »Z možem sva 11 let delala v različnih izmenah zaradi otrok, za oba je bilo težko, saj se odtujiš, a vendar je nekako šlo. Morali smo potrpeti.«⁶¹ V tej izjavi lahko opazimo, kako je skrb za otroke ob zaposlitvi obeh staršev znotraj sistema večizmenskega dela pomenila sklepanje pomembnih in večkrat tudi zelo bolečih kompromisov. Nerazpoložljivost primerne varstva za zaposlene v večizmenskih oblikah zaposlitve je tako lahko pomenila tudi opazno večanje neenakosti pri družinskih politikah med zaposlenimi z »običajnimi« delovnimi urniki v primerjavi z izmenskimi delavci. Bolje plačana pisarniška dela

⁵⁷ »Naši dvajsetletniki«, *Naš glas* XVIII, 1976, št. 5, str. 5.

⁵⁸ Bonfiglioli, *Women and Industry in the Balkans*, str. 60–63; Vodopivec, *Labirinti post-socializma*, str. 65–66.

⁵⁹ Škapin, Albina. »Naši delegati«, *Naš glas* XXII, 1980, št. 1, str. 7.

⁶⁰ Mekiš, Dragica. »Predstavljamo vam... Saša Cerkvanič, socialno delavko v delovni organizaciji«, *Naš glas*, XXII, 1980, št. 4, str. 4.

⁶¹ Đapa, Dragica. »Dolga doba – hitro mine«, *Naš glas* XXXI, 1989, št. 3, str. 7.

so omogočala tudi večjo dostopnost najema varstva izven ponudbe javnih vrtcev, kar nakazano neenakost naredi še bolj problematično.

Skratka, kljub številnim napredkom v vzpostavitvi družbene infrastrukture, ki naj bi ponujala varstvo otrok širokih ljudskih množic, je bil velik delež bremena še vedno podan na družine. Te so se morale spopasti s tem izzivom, ki je v največji meri obremenjeval ženske, posledice pa je neizogibno občutila celotna družina. Dvojna obremenitev kariere in družine je bila sestavni del ženskega življenja tudi na kapitalističnem Zahodu. Velja pa omeniti, da je na Zahodu bila gospodinja družbeno sprejemljiv poklic, v socializmu pa je bila ta opcija sprejeta kot samoumevna, ob močni promociji ideala ženske kot delavke, žene in matere.⁶² Tako dojemanje gospodinjskega dela je pomenilo dvoje. Dvojna obremenitev ženskih zaposlenih je namreč po drugi strani odigrala tudi pomembno vlogo pri večjem deležu zaposlenih žensk kot na Zahodu. Skupaj z večjo obremenitvijo se je tako razvijala tudi večja zmožnost emancipacije žensk preko večje vključitve na trg delovne sile.

Ob dosedanji obravnavi ženskih delavk so bile v ospredju delavke v proizvodnji, kakšne reprezentacije spolnih vlog pa so veljale za ženske, zaposlene na višjih položajih? Odgovor nam namigne članek iz leta 1984, kjer se predstavljajo direktorji različnih tozdov znotraj delovne organizacije Droga. Opisani so kot »možje na najbolj vidnem položaju«, ⁶³ predstavljenih šest direktorjev pa je bilo izključno moškega spola, skladno z zgornjim opisom dela. Vprašanje o takem stanju se je porajalo tudi v že omenjenem kritičnem zapisu ob 8. marcu 1985: »V naši DROGI je toliko žensk, ki imajo fakulteto, pa tako malo jih je šefic? Zakaj?«⁶⁴ Vodilne funkcije pa so bile zelo pogosto pogojene z aktivno vlogo v družbeno-političnih organizacijah, tako je na primer delež direktorjev, ki so bili hkrati člani Zveze komunistov, v Sloveniji začel upadati šele leta 1986.⁶⁵ Kot smo nakazali, je bilo dvojno breme delavke in matere lahko zelo pomembna ovira pri kariernem napredovanju, koliko časa je torej lahko ostalo delavkam za udeležbo na sestankih in dejavnostih raznih družbeno-političnih organizacij, ki so predstavljali temelje uspešne kariere poti? V glasilu se sicer ozadje uspešnih napredovanj predstavi predvsem pri odhodu vodilni delavcev v pokoj ali pa ob njihovem vzponu na vodilno mesto. Tako veliko pričevanj o napredovanju žensk nimamo, se pa pri vseh delavkah in delavcih, ki odhajajo v pokoj, posebej pohvalno označuje njihovo morebitno vključevanje v družbeno-politične organe podjetja, ki je ostalo zelo cenjeno do zadnjih let Jugoslavije.

Nedvomno je bilo za zaposlene matere aktivno udejstvovanje na dodatnih sestankih veliko breme, to je očitno tudi ob dejstvu, da je bilo ob sprejetju programa Zveze komunistov, ki je delovala v okviru tozda Delamaris, ugotovljeno močno pomanjkanje kadra, natančneje: »Primanjkuje nam kader za izvedbo nalog, ostali delavci, ki delajo na družbenopolitičnem področju pa so vedno bolj ‚natrpani‘ z raznimi obveznostmi in funkcijami, tako da včasih niti svojega dela ne morejo

⁶² Kamin in Vezovnik, *Slovenia's Socialist Superwoman*, str. 84.

⁶³ »Ali jih poznamo?«, *Naš glas* XVI, 1984, št. 3, str. 5–6.

⁶⁴ Ženska-žena-mati-delavka. »Oh, ta 8. marec«, *Naš glas* XXVII, 1985, št. 1, str. 11–12.

⁶⁵ Prinčič, *Direktorski položaj*, str. 193.

dobro opravljati.«⁶⁶ Ni šlo torej zgolj za obremenitve, ki jih je predstavljala skrb za družino, temveč za vsesplošno množičnost sestankov, ki je očitno znotraj Delamarisa postala problematična že po dveh letih od sprejema ustave leta 1974. Nova ustava je prinesla s seboj novo obliko delavskega samoupravljanja, ki je podjetja fragmentirala na manjše enote, ki so pripeljale tudi do skokovitega porasta števila sestankov. O množičnosti sestankov se večkrat zasledijo ironični zapisi v *Našem glasu*. Tako je na primer ob robu poročila o prvem polletju po reorganizaciji podjetja v tozd leta 1974 bil podan ta zapis: »Sestanki, razprave in sejali smo. Tisto koristno, nepremagljivo. Potem smo dejali: – Preidimo že končno od besed k dejanjem! – In o tem smo kasneje imeli posvet.«⁶⁷ Alberta Gasperini je ob pogovoru za *Naš glas* tako pojasnila njen upad interesa za aktivno sodelovanje pri družbeno-političnih organizacijah: »Pred leti sem bila član Delavskega sveta. Z drugim delom sem se manj ukvarjala, ker me je potrebovala družina.«⁶⁸ Alberta Rijavec pa je tako komentirala interes ob obravnavi Zakona o združenem delu med sodelavkami: »Nekatere delavke razumejo, druge ne, največ pa jih ne zanima. Pravijo, da imajo družino in dom, da se za take stvari nimajo časa zanimati.«⁶⁹

Pri ovirah na poti do uspešne kariere pa ni šlo zgolj za dejavnik spola, temveč za več dejavnikov. Poleg spola sta namreč aktivno pot v organizacijskih strukturah in kariernem napredovanju znotraj obravnavanega obdobja pomembno zaznamovala tudi dejavnika razredne pripadnosti in izobrazbe. Tako je bila karierna pot vseh delavcev, kljub deklarativni enakopravnosti socialistične družbe, vseeno odvisna tudi od strukturnih neenakosti. Položaj ženskih delavk in mater, od katerih se je pogosto izrecno pričakoval angažma tudi na ravni družbeno-političnih organizacij, pa se tako pogosto opisuje ne le kot dvojno, temveč trojno breme.⁷⁰

V *Našem glasu* je sicer možno zaslediti tudi zgodbe zaposlenih žensk, ki so zasedale visoke položaje, najbolj očiten primer uspešne ženske v izbranem obdobju pa nedvomno predstavlja Breda Pečan. Leta 1982 je bila odlikovana z izolskim občinskim srebrnim priznanjem OF, zato ji je *Naš glas* tudi namenil članek, kjer je bilo opisano njeno dotedanje delovanje v podjetju. V Delamarisu se je zaposlila leta 1972, nato pa je bila ves čas zelo aktivna v raznih organizacijah znotraj podjetja, kot kasneje tudi v politiki. Ob tem ji je uspelo napredovati na položaj vodje proizvodnje Delamarisa in biti hkrati tudi pomočnica direktorja. Poleg visokega položaja v Delamarisu je med njene dosežke spadalo tudi vodenje Delavskega sveta DO HP »Droga«. Njen dotakratni vrhunec političnega udejstvovanja pa je predstavljala izvolitev v Centralni komite Zveze komunistov Slovenije.⁷¹

Pečanova je v podjetje vstopila z diplomom iz biologije, najvišji položaj pa je zasedla v začetku devetdesetih kot direktorica Irisa, enega od hčerinskih podjetij

⁶⁶ »Izvrševanje programa ZK«, *Naš glas* XVIII, 1976, št. 4, str. 5.

⁶⁷ »Sejali smo«, *Naš glas* XVI, 1974, št. 7, str. 3.

⁶⁸ »Dvajset let v tovarni«, *Naš glas* XVI, 1974, št. 8–9, str. 5.

⁶⁹ »Naši dvajsetletniki«, *Naš glas* XVIII, 1976, št. 5, str. 4.

⁷⁰ Bonfiglioli, *Discussing Women's Double and Triple Burden*.

⁷¹ M. V. »Srebrno priznanje«, *Naš glas* XXIV, 1982, št. 2, str. 10.

Delamarisa.⁷² Nato pa je uspešno kariero nadaljevala na političnem področju, tri mandate je bila poslanka v državnem zboru, devet let je bila županja Izole in je tudi danes prepoznavna predvsem po zelo aktivni in uspešni politični karieri, ki jo je zaključila z upokojitvijo leta 2018. Pečanovo imamo tako lahko za zgled kljubovanja trojnemu bremenu – delavke, samoupravljalke, matere, saj je tudi mati treh otrok.⁷³

**Namesto zaključka: »Ne, tovariši, pravega socializma še ni tu!
Brez našega zavestnega dela, osveščenosti in strpnosti, ga tudi ne bo!«⁷⁴**

Kaj lahko zaključimo o spolnih vlogah znotraj kolektiva Delamaris? Citat, ki v pričujoči razpravi nadomešča zaključek, se zdi posrečen za analizo zaključnih misli. Obenem govori o nikoli dokončno uresničenem projektu socialistične revolucije, kateremu je ob fokusu na egalitarnost in razrešitev razrednega boja, ki naj bi bil zgolj ostalina predhodnih ureditev, umanjkal vpogled v preostale neenakosti.⁷⁵ Te naj bi se odpravile samodejno z vzpostavitvijo brezrazredne družbe, kar sicer jugoslovanskemu eksperimentu ni nikoli uspelo.⁷⁶ Tako se ob raznih visoko zvenelih in progresivnih ciljih oblasti tudi enakost spolov ni dosegla, kljub nesporni zajetni izboljšavi položaja žensk.⁷⁷

Vendarle pa je bila idealna podoba socialistične ženske ob nedvomnem napredku pomembno zaznamovana z omenjenim trojnim bremenom. Taka drža je opazna tudi pri poročanju *Našega glasu*, kjer je bilo ogledalo večkrat predstavljeno množičnemu in neproduktivnemu sestankovanju, nezadovoljstvu s spremembami organizacij dela v tozde, pomanjkanju investicij ter ne nazadnje tudi prikazanemu nezadovoljstvu nad položajem žensk in pogoji dela. Glasilo podjetja se tako izkaže med drugim tudi kot specifičen tisk, ki je deležen manjših pritiskov politike, napram običajnemu tisku, kar mu je omogočalo svobodnejše izražanje.⁷⁸ To nezadovoljstvo se je večalo predvsem v osemdesetih, kot posledica vedno večje krize celotne Jugoslavije. Elizabeta Pušpan, ki je bila med drugim tudi delegatka na 3. kongresu samoupravljalcev leta 1981,⁷⁹ je nato leta 1987 strnila svoje občutke tega kriznega desetletja z naslednjo izjavo: »Zaupala sem ljudem in samoupravljanju, danes pa sem razočarana, ko ugotavljam, da večina ljudi živi na račun peščice delovnih ljudi in da pri vsem tem botruje zlorabljanje načel samoupravljanja.«⁸⁰

⁷² Kopušar, Sebastjan. »Ognjena lady«, *Dnevnik*, 18. november 2006.

⁷³ Leskovar, Bojana. »Intervju: Breda Pečan«, *Obalaplus*.

⁷⁴ DM. »27. julij dan samoupravljalcev«, *Naš glas* XXI, 1979, št. 3, str. 2.

⁷⁵ Archer, *Social Inequalities and the Study of Yugoslavia's Dissolution*; Archer, Duda, in Stubbs, *Bringing class back in: an introduction*; Dević, *What nationalism has buried: Yugoslav social scientists on the crisis, grassroots powerlessness and Yugoslavism*.

⁷⁶ Archer, Duda, in Stubbs, *Bringing class back in*.

⁷⁷ Jeraj, *Slovenke na prehodu v socializem*, str. 334–40; Brunnbauer, *From equality without democracy to democracy without equality?: women and transition in southeast Europe*; Repe, *Modernizacije pri Slovencih*, str. 588.

⁷⁸ Koroman, *Nacrt za povijest tiska namijenjenog radnicima: slučaj istarske radničke periodike*, str. 148.

⁷⁹ Po pripovedi E. P., M. V. »Pripoved delegatke«, *Naš glas* XXIII, 1981, št. 3, str. 2.

⁸⁰ M. V. »Brez dlake na jeziku«, *Naš glas* XXIX, 1987, št. 3, str. 4.

Take izjave nam omogočajo vpogled v razlike, ki so se vedno bolj razširjale, med deklarativnimi cilji politike ter njihovo dejansko implementacijo v delavskem vsakdanu in poslovanju podjetij.

Delovna sfera znotraj Delamarisa, kot na splošno v socializmu, je kljub številnim pomanjkljivostim, predstavljala pomembno prestrukturiranje družbe, ki je prineslo večjo mero emancipacije ženskega prebivalstva. V osemdesetih je na primer v Sloveniji ženska delovna sila predstavljala 45-odstotni delež.⁸¹ Skoraj polovična prisotnost pa ni veljala pri višjih poklicih in v oblastni strukturi. Ženske so večinoma še naprej opravljale predvsem »ženska« dela, v Zvezi komunistov Jugoslavije pa so predstavljale, tudi po bolj množični vključenosti po letu 1974, ne več kot tretjino članstva.⁸² Tak položaj pa je prinesel s seboj tudi povprečno nižje plačilo za ženske, saj so predstavljale kar 80 odstotkov nekvalificirane delovne sile, prav tako pa so tudi »ženska« delovna mesta bila v večini slabše vrednotena, kar je skupaj z manjšo možnostjo napredovanja neizogibno vodilo k povprečno manjšem plačilu.⁸³

Pričujoča analiza spolnih reprezentacij znotraj glasila delovnega kolektiva Delamarisa tako podaja vpogled v določene specifične dela znotraj industrije, ki je bistveno zaznamovala tako družbeno kot industrijsko krajino slovenske Obale in bila gonilo (pre)oblikovanja med drugim tudi reprezentacij spolnih vlog. Hkrati pa odpira različna vprašanja za bodoče raziskovanje, ki jih, kot zamejena študija primera, lahko le nakaže. Predstavi pa tudi pomembnost poudarka analize prepletov sistemskih paradoksov, ki jih ni mogoče enoznačno opredeliti zgolj kot pozitivne ali negativne. V tem kontekstu se izkažeta tudi pestrost in pomembnost analize glasil delovnih kolektivov, ki nam omogočajo vpogled v delavski vsakdan socialistične ureditve v množici njegovih nians in s tem pripomorejo k oblikovanju dodatnega zornega kota za analizo socialističnega obdobja.

Časopisni viri

Kopušar, Sebastjan. »Ognjena lady«. *Dnevnik*, 18. november 2006, <https://www.dnevnik.si/212706>, dostop: 16. junij 2021.

Naš glas, članki letnikov 1974–1990

Spletni viri

Leskovar, Bojana. »Intervju: Breda Pečan«. *Obalaplus*. <https://www.obalaplus.si/intervju-breda-pecan/>, dostop: 16. junij 2021.

Literatura

Archer, Rory. Social Inequalities and the Study of Yugoslavia's Dissolution. *Debating the end of Yugoslavia*, uredili Florian Bieber, Armina Galijaš in Rory Archer. Southeast European studies. Farnham, Surrey, UK ; Burlington, VT: Ashgate, 2014, str. 135–151.

Archer, Rory, Igor Duda, in Paul Stubbs. Bringing class back in: an introduction. *Social inequa-*

⁸¹ Kamin in Vezovnik, *Slovenia's Socialist Superwoman*, str. 83.

⁸² Massey, Hahn, in Sekulić, *Women, Men, and the 'Second Shift'*, str. 359, 364.

⁸³ Kamin in Vezovnik, *Slovenia's Socialist Superwoman*, str. 84.

- lities and discontent in Yugoslav socialism*, uredili Rory Archer, Igor Duda in Paul Stubbs. Southeast european studies. Abingdon ; New York: Routledge, 2016, str. 1–20.
- Bonfiglioli, Chiara. *Women and Industry in the Balkans: The Rise and Fall of the Yugoslav Textile Sector*. London: I.B. Tauris & Company, Limited, 2019.
- Bonfiglioli, Chiara. *Discussing Women's Double and Triple Burden in Socialist Yugoslavia: Women Working in the Garment Industry. Labor in state-socialist Europe, 1945-1989: contributions to a history of work*, uredila Marsha Siefert. *Work and labor: transdisciplinary studies for the 21st century*, volume 1. Budapest, Hungary ; New York, NY: Central European University Press, 2020, str. 195–215.
- Borak, Neven. *Ekonomski vidiki delovanja in razpada Jugoslavije*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 2002.
- Brunnbauer, Ulf. *From equality without democracy to democracy without equality?: women and transition in southeast Europe. Gender relations in South Eastern Europe: historical perspectives on womanhood and manhood in 19th and 20th century*, uredila Miroslav Jovanović in Slobodan Naumović. Belgrade : Graz: Udruženje za društveno istoriju ; Institut für Geschichte der Universität Graz, 2002, str. 219–43.
- Brunnbauer, Ulf. *Konzerve ne lažejo: konzervirane sardele, gospodarski razvoj in okolje na severnem Jadranu in drugje. Zgodbe iz konzerve. Zgodovine predelave in konzerviranja rib na severovzhodnem Jadranu*, uredili Iva Kosmos, Tanja Petrović in Martin Pogačar. Kulturni spomin, Knjiga 7. Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 2020, str. 74–107.
- Centrih, Lev. „Maribor ob morju“: Zveza komunistov Slovenije in vprašanje poselitve Koprškega okraja v letih 1945–1965. *Dve domovini*, št. 50 (1. januar 2019), str. 147–162.
- Crafts, Nicholas, in Gianni Toniolo. *Aggregate growth, 1950-2005. The Cambridge economic history of modern Europe*, uredila Stephen Broadberry in Kevin H. O'Rourke. New York: Cambridge University Press, 2010, str. 296–332.
- Cvek, Sven. *Class and Culture in Yugoslav Factory Newspapers. The Cultural Life of Capitalism in Yugoslavia: (Post)Socialism and Its Other*, uredile Dijana Jelača, Maša Kolanović in Danijela Lugarić. Cham: Springer International Publishing, 2017, str. 101–120.
- Dević, Ana. *What nationalism has buried: Yugoslav social scientists on the crisis, grassroots powerlessness and Yugoslavism. Social inequalities and discontent in Yugoslav socialism*, uredili Rory Archer, Igor Duda in Paul Stubbs. Southeast european studies. Abingdon ; New York: Routledge, 2016, str. 21–37.
- Horvat, Branko. *ABC jugoslavenskog socijalizma*. Biblioteka Globus. Zagreb: Globus, 1989.
- Jarska, Natalia. *Men as Husbands and Fathers in Postwar Poland (1956-1975): Towards New Masculine Identities? Men and Masculinities* 23, št. 1 (5. marec 2020), str. 1–22.
- Jeraj, Mateja. *Slovenke na prehodu v socializem: vloga in položaj ženske v Sloveniji 1945–1953*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije v Ljubljani, 2005.
- Jović, Dejan. *Jugoslavija, država koja je odumrla: uspon, kriza i pad Kardeljeve Jugoslavije, 1974-1990*. Biblioteka Nota bene. Zagreb: Prometej, 2003.
- Kamin, Tanja, in Andreja Vezovnik. *Slovenia's Socialist Superwoman: Feeding the Family, Nourishing the Nation. Feminist Review* 117, št. 1 (november 2017), str. 79–96.
- Koroman, Boris. *Nacrt za povijest tiska namijenjenog radnicima: slučaj istarske radničke periodike. Stvaranje socijalističkoga čovjeka: hrvatsko društvo i ideologija jugoslavenskog socijalizma*, uredil Igor Duda. Biblioteka Centra za kulturološka i povijesna istraživanja socijalizma, CeKaPISarnica, br. 10. Zagreb : Pula: Srednja Europa ; Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2017, str. 123–52.
- Koroman, Boris. *Radnički tisak i problemi koncepta samoupravljanja u kulturi u Hrvatskoj 70-ih i 80-ih godina 20. st. Acta Histriae* 24, št. 3 (2016), str. 615–42.

- Kosmos, Iva. Papaline, sardeline, tvorničarke - tovarniška kultura in oblikovanje delavske skupnosti. *Zgodbe iz konzerve. Zgodovine predelave in konzerviranja rib na severovzhodnem Jadranu*, uredili Iva Kosmos, Tanja Petrović in Martin Pogačar. Kulturni spomin, Knjiga 7. Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 2020, str. 140–63.
- Kramar, Janez. *Izola: 1945-1991 : iz zgodovine občine od osvoboditve izpod fašizma do ustanovitve samostojne Republike Slovenije 25. junija 1991*. Knjižnica Annales 31. Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko : Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije, 2002.
- Leskošek, Vesna. Vpliv porodniškega dopusta na zaposlitev žensk v času socializma. *Žensko delo: delo žensk v zgodovinski perspektivi*, uredili Mojca Šorn, Nina Vodopivec in Žarko Lazarević. Zbirka Vpogledi 12. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2015, str. 69–85.
- Lorenčič, Aleksander. Gospodarske razmere v Jugoslaviji v obdobju 1968–1988: na poti v razpad. *Slovenija-Jugoslavija, krize in reforme 1968/1988*, uredil Zdenko Čepič. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2010, str. 261–78.
- Lorenčič, Aleksander in Jože Prinčič. *Slovenska industrija od nastanka do danes*. Zbirka Razpoznavanja 38. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2018.
- Massey, Garth, Karen Hahn in Duško Sekulić. Women, Men, and the 'Second Shift' in Socialist Yugoslavia. *Gender and Society* 9, št. 3 (1995), str. 359–79.
- Matošević, Andrea. Industry Forging Masculinity. 'Tough Men', Hard Labor and Identity. *Narodna Umjetnost : Hrvatski Časopis Za Etnologiju i Folkloristiku* 47, št. 1 (15. junij 2010), str. 29–47.
- Matošević, Andrea. *Socijalizam s udarničkim licem: etnografija radnog pregalaštva*. Zagreb: Biblioteka Nova Etnografija, 2015.
- Mencinger, Jože. Uneasy Symbiosis of a Market Economy and Democratic Centralism: Emergence and Disappearance of Market Socialism and Yugoslavia. *Equality, Participation, Transition: Essays in Honour of Branko Horvat*, uredila Vojmir Franičević in Milica Uvalić. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2016, str. 118–44.
- Musić, Goran. *Making and breaking the Yugoslav working class: the story of two self-managed factories*. Work and labor: transdisciplinary studies for the 21st century, volume II. Budapest ; New York: Central European University Press, 2021.
- Oates-Indruchová, Libora. The Beauty and the Loser: Cultural Representations of Gender in Late State Socialism. *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 37, št. 2 (januar 2012), str. 357–83.
- Pogačar, Martin. Majhna škatla, a tako polna. *Zgodbe iz konzerve. Zgodovine predelave in konzerviranja rib na severovzhodnem Jadranu*, uredili Iva Kosmos, Tanja Petrović in Martin Pogačar. Kulturni spomin, Knjiga 7. Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 2020, str. 20–56.
- Prinčič, Jože. Direktorski položaj v pogojih socialističnega gospodarstva 1945-1990. *Prispevki za novejšo zgodovino* 47, št. 1 (2007), str. 185–97.
- Prinčič, Jože. Socialistično gospodarstvo - več države, manj trga in podjetništva. *Med državo in trgov: cikli in prelomi v zgodovini*, uredila Nina Vodopivec. Zbirka Vpogledi 9. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2014, str. 53–81.
- Prinčič, Jože in Neven Borak. *Iz reforme v reformo: Slovensko gospodarstvo 1970 - 1991*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2006.
- Repe, Božo. Modernizacije pri Slovencih. *Acta Histriae* 25, št. 3 (2017), str. 581–96.
- Vodopivec, Nina. *Labirinti postsocializma: socialni spomin tekstilnih delavk in delavcev*. Zbirka Documenta / ISH 16. Ljubljana: ISH publikacije, 2007.

SUMMARY

Gender Roles in the Workers' Socialist Self-Management Press: The Newsletter of the Employees of Delamaris 1974–1990

Oskar Opassi

The paper provides an analysis of the usability of working organizations' newsletters for highlighting the comprehension of gender roles within Delamaris. This source proves to be useful for demonstrating the female workforce's gender roles, wherefore women employees are the focal point of the article at hand. By scrutinizing gender roles that the society expected from employed women in the period in question, we gain insight into the integration process of the female workforce in Delamaris. Additionally, this process demonstrates the specific emancipation of women in the socialist regime. Women employees also held physically demanding jobs that opened up after the war mostly due to lacking workforce and deficient technology. Having been involved in the work processes in large numbers, working women subsequently disrupted the divide between "male" and "female" occupations. The authorities supported women's employment; on the other hand, the balance between the workload performed within households and taking care of the family did not change significantly. Testimonies of women workers given in the newsletter are indicative of the double workload, namely that of an employee and a mother, which they regard as a challenge that they simply have to take on. Despite severe criticism, the taking care of the family and of the home is presented merely as being in the domain of women. The treatise shows how individual families adjusted to both parents working full time and the frequent absence of available day-care options.

Along with challenges faced by women workers who performed physically demanding work, were employed as unskilled workers and thus had low income, in its concluding part the treatise deals with the (im)possibility of employed women to be promoted to leading positions. Namely, along with the double workload that they faced as workers and mothers, the frequency of meetings held by the socialist self-managing bodies was an additional obstacle on their career path. These meetings turned out to be very burdensome for all employees and women shouldered a triple burden. Namely, testimonies of a few women employees indicate that they were active in different organizations within the company. However, many of them did not have the time to partake in additional activities in their workplace after giving birth. The promotion to leading positions was not impossible; however, the triple burden that restricted the female workforce rendered it significantly more difficult.

In the conclusion the author shows the discrepancy between the declarative egalitarian society that strongly supported women's employment and the patterns of ascribed gender roles that changed at a considerably slower pace and never completely resolved the matter of women's unequal position in former Yugoslavia.

ISSN 0350-5774

ZČ | Ljubljana | 76 | 2022 | št. 3-4 (166) | str. 281–565